

І. С. Чарнякевіч

**ВЫКАРЫСТАННЕ МАТЭРЫЯЛАЎ
ПА РАЯНАВАННЮ ВЯСЕЛЬНАЙ АБРАДНАСЦІ
НА БЕЛАРУСКІМ ПАЛЕССІ Ў ВЫКЛАДАННІ
НАРОДАЗНАЎЧЫХ ДЫСЦЫПЛІН
У ВНУ БЕЛАРУСІ**

Кожнае навуковае даследаванне, маючы пэўнае, больш ці менш важнае, значэнне для фундаментальнай навукі, можа быць выкарыстана ў якасці матэрыялу для выкладання спецыяльных і сумежных дысцыплін у навучальных установах. Вузкія спецыяльныя даследаванні знаходзяць сваё прымяненне перш за ўсё ў навучанні студэнтаў ВНУ профільных спецыяльнасцей адпаведных факультэтаў. Разам з тым, спецыфікай гуманітарных даследаванняў з'яўляецца той факт, што іх вынікі і матэрыялы арганічна ўваходзяць у структуру гуманітарных дысцыплін, выкладаемых на ўсіх факультэтах ВНУ.

Матэрыялы па даследаванню вясельнай абраднасці Беларускага Палесся знаходзяць сваё прымяненне перш за ўсё пры пабудове курсаў па этнаграфіі Беларусі, што выкладаюцца на гістарычных, філалагічных і мастацкіх факультэтах. Выкарыстанне гэтых матэрыялаў павінна разглядацца ў некалькіх аспектах. Перш за ўсё, прымяненне пэўнай метадалагічнай асновы, а таксама метадычнага апарату, якія ў значнай ступені абумоўліваюць вынікі даследавання, з'яўляецца аб'ектам гістарыяграфічнага агляду, які звычайна робіцца напачатку выкладання любой гістарычнай дысцыпліны, якой з'яўляецца і этнаграфія Беларусі.

Асноўны масіў інфармацыі можа быць выкрыстаны пры падачы цэлага шэрагу тэм, што абумоўлена як поліфункцыянальнасцю даследуемай з'явы этнічнай культуры, так і спецыфічнай накіраванасцю

самога даследавання. Паколькі ў айчыннай этналогіі не надта шмат прац, што закранаюць пытанні па этнічнай арэалогіі, то гэтае даследаванне можа быць карысным пры характарыстыцы гісторыка-этнаграфічных рэгіёнаў краіны, а асобныя палажэнні могуць унесці некаторыя ўдакладненні як пры вызначэнні межаў гэтых рэгіёнаў, так і пры аналізе ўзаемадзеяння рэгіянальных традыцый у памежных зонах. Акрамя гэтага, раянаванне з'явы этнічнай культуры на пэўным абмежаваным абшары дае магчымасць прасачыць і асаблівасці функцыянавання традыцыі ўнутры рэгіёнаў, дзе яна таксама не будзе аднароднай, а прадстаўлена вялікай колькасцю лакальных варыянтаў, што ў рэшце рэшт распадаюцца на традыцыі сямейныя.

Вялікая колькасць фактычнага матэрыялу, сабранага пад час палявых даследаванняў, а таксама зведзенага ў адну працу са шматлікіх апублікаваных крыніц, можа быць выкарыстана пры характарыстыцы вясельнай абраднасці беларусаў ў рамках асвятлення пытанняў па беларускай сямейнай абраднасці. Паколькі аўтар асноўную ўвагу ўдзяляе асаблівасцям вясельнага абраду, што бытаваў на Беларускай Палессі ў першай палове XX ст. (менавіта па гэтаму перыяду яшчэ магчыма сабраць дастаткова рэпрэзэнтатыўны матэрыял для раянавання з'явы), то матэрыялы працы будуць карыснымі пры разглядзе гісторыі развіцця традыцыйнай абраднасці. Узгаданы перыяд прадстаўляе сабой тым большую цікавасць, што з'яўляецца якраз тым часам, калі пад уздзеяннем цэлага шэрагу фактараў палітычнага, эканамічнага, сацыяльнага характару традыцыйная культура беларусаў церпіць вельмі значныя змены, многія элементы культуры падвергліся трансфармацыі, іншыя рэдуцыравалі.

Паколькі раянаванню вясельнага абраду папярэднічае вызначэнне крытэрыяў параўнання варыянтаў, у падобнай працы павінны быць вызначаны функцыянальна эквівалентныя адзінкі абраду ці ізафункцыянальныя элементы¹, што непазбежна цягне за сабой вызначэнне месца вясельнага абраду ў сістэме этнічнай культуры, вылучэнне яго функцый, і на іх падставе пабудову структуры абраду, праўленнямі якой і будуць усе лакальныя варыянты ў сваёй разнастайнасці.

Вынікі гэтага этапу працы, такім чынам, могуць выкарыстоўвацца пры выкладанні адпаведных пытанняў у рамках курсу «Этнаграфія Беларусі» і спецкурсаў па падобнай тэматыцы.

Вынікі аналізу фактычнага матэрыялу могуць знайсці сваё прымяненне пры выкладанні тэм, прысвечаных такім складаючым этні-

чнай культуры беларуса, як сістэма традыцыйнага светапогляду, рэлігія, народны этыкет, свет дзяцінства і народная педагогіка, сямейны побыт і інш.

Абрад заўсёды цесна звязаны з міфалогіяй. Аналіз прыроды і спецыфікі гэтых сувязей выходзяць за межы дадзенага артыкулу. Адзначым толькі, што ў кантэксце адносін з міфалогіяй абрад разглядаецца тут як рэалізацыя міфаў, а міф, у сваю чаргу, служыць як бы тэарэтычнай асновай, сцэнарам абраду². Безумоўна, у аснове такога складаннага і працяглага ў часе абраду, якім з'яўляецца палескае вяселле, ляжыць не адзін міф. Магчыма, што на падставе вывучэння мноства варыянтаў абраду і супастаўлення вынікаў з дадзенымі іншых навук (гісторыі, этналінгвістыкі, фалькларыстыкі і г. д.) этнолагам у будучым удалася рэканструяваць гэтую частку міфаў, што дапаможа лепш зразумець як асновы светапогляду палешука, так і асаблівасці яго дахрысціянскіх вераванняў. У любым варыянце палескага вяселля у вялікай колькасці захаваліся так званыя «прымхі і забабоны», функцыянальная нагрузка якіх палягае ў сферы магічнага ачышчэння і засцярогі ад шкоднага ўздзеяння, а таксама забеспячэння плоднасці. Гэтыя элементы заўсёды прыцягвалі ўвагу даследчыкаў і безумоўна трактуюцца як рэшткі старажытных міфаў ці міфічных уяўленняў. У міфалагічным кантэксце разглядаюцца і многія рытуалы, звязаныя з іншасказаннямі і пераапраананнямі. Яны выконваюць засцерагальную функцыю і выкарыстоўваюцца для ўвядзення ў зман «нячыстай сілы», што так ці інакш паўплывае на ход рытуалу, а значыць - і на яго вынік³. Акрамя таго, сучасныя даследаванні семантыкі абрадаў дазваляюць разглядаць як элементы міфа, выражаныя «мовамі» рытуала, і так званыя «перажыткі» шлюбаў выкраданнем і куплі-продажу⁴.

Цікавым будзе выкарыстанне матэрыялаў па вясельнай абраднасці Беларускага Палесся і ў выкладанні такіх спецыяльных памежных дысцыплін, як этнапедагогіка і этнапсіхалогія. Паколькі адной з функцый вясельнага абраду з'яўляецца забеспячэнне самаўзнаўлення культуры ў пакаленнях, то некаторыя пытанні структуры і функцыянавання абраду ляжаць у сферы этнапедагогікі. Самаўзнаўленне культуры ў рамках вясельнага абраду прадстаўлена шэрагам вытворных функцый. Тут магчыма выдзяленне як забеспячэння нараджэння дзяцей у маладой пары, так і перадачы культурных норм дзецям і моладзі. Праз рытуалы забеспячэння

плоднасці маладых грамадства не толькі санкцыянуе нараджэнне новых людзей, якія праз працэсы сацыялізацыі будуць уключаны ў сферу канкрэтнай этнічнай культуры, але і недвухсэнсоўна выказваецца пра нараджэнне і выхаванне дзяцей як пра асноўнае прызначэнне шлюбнай пары і сям'і ўвогуле.

Трансляцыя культурных норм новым пакаленням можа разглядацца як частка агульнага працэсу сацыялізацыі ў рамках самаўзнаўлення культуры. Праз прадстаўнікоў розных пакаленняў, што бяруць удзел у вясельных рытуалах, здзяйсняецца перадача ад старэйшых да малодшых членаў грамадскай супольнасці цэлага пласта традыцыйнай культуры. Перадаваемая інфармацыя ўключае ў сябе нормы паводзін, прынятыя ў дадзеным грамадстве, а таксама тыя ідэі, што пэўная культура выпрацавала на працягу свайго існавання альбо ўключыла ў сваю сістэму шляхам запазычання, якія з'яўляюцца асновай светаўспрымання прадстаўнікоў гэтай культуры і прадстаўлены ў спецыфічным выглядзе культурных кодаў.

Некаторыя аспекты вывучаемай з'явы непасрэдна закранаюць прадметную сферу этнапсіхалогіі. Бадай што самым цяжкім з пункту гледжання канкрэтнай асобы з'яўляецца псіхалагічны бок жыцця ў новай сям'і. Каб пазбегнуць неадэкватных паводзін чалавека, у сістэме культуры пастаянна выпрацоўваюцца і замацоўваюцца традыцыяй стэрэатыпы паводзін для кожнай групы членаў грамадскай і сямейнай іерархіі. Праз выкананне вясельных рытуалаў да ведама перш за ўсё маладога пакалення даводзяцца прынятыя ў грамадстве стэрэатыпы паводзін. У першую чаргу гэта тычыцца паводзін маладой жанчыны ў новай сям'і, так як менавіта яна традыцыйна часцей мяняла месца жыхарства і ўваходзіла ў новы сямейны асяродак. У меншай

меры палескія вясельныя рытуалы ўтрымліваюць узоры паводзін іншых асобаў і груп. Дарэчы, тут можна прасачыць цікавыя змены традыцыі, звязаныя са змяненнем становішча пэўнай групы (напрыклад, з павышэннем грамадскага і прававога статусу жанчыны на працягу XX ст. змяніўся і яе статус ў сям’і; а разам з гэтым у абрадзе пачынаюць замацоўвацца новыя стэрэатыпы паводзін маладой жанчыны і г. д.).

У прадметнай сферы этнапсіхалогіі ляжыць яшчэ адна функцыя абраду, у тым ліку і вясельнага — зняцце напружанасці, выкліканай ціскам соцыякультурных норм. Гэтую функцыю патрэбна разглядаць дваяка. З аднаго боку — гэта наяўнаць у

структуры абраду элементаў г. зв. бясчынстваў — рытуалаў, у прасторава-часавым локусе якіх адсутнічалі пэўныя альбо нават большасць сацыяльных норм. Такія рытуалы служылі і ў некаторай ступені да нашага часу служаць сродкам рэлаксацыі прадстаўнікоў грамадства, дзе ўсё жыццё рэгламентавана маральнымі нормамаі, прынятымі ў гэтым грамадстве. Ускосным пацверджаннем гэтаму служаць той факт, што наданне больш высокага статусу разглядаецца даследчыкамі і як расшырэнне абавязкаў, што цягне за сабой больш жорсткую рэгламентацыю жыцця асобы, як бы мовіць, большае яе «акulturванне» (тут тэрмін «культура» ужываецца як процівага паняццю «прырода»)⁵. Аналіз жа палявога матэрыялу паказвае, што ўдзельнікамі падобных абрадавых гульніў былі замужнія і жанатыя людзі, г. зн. прадстаўнікі той сацыяльнай групы, паводзіны якой больш жорстка падпарадкаваны культурным нормам; а значыць, менавіта гэтая група адчувае патрэбу ў перыядычным зняцці псіхалагічнай напружанасці, выкліканай ціскам гэтых норм. З другога боку, важнасць самой падзеі і працягласць абрадавага часу самі па сабе выклікаюць вялікае псіхічнае напружанне, якое здымаецца пры дапамозе элементаў смехавой культуры, арганічна ўключаных у сістэму абрада.

Такім чынам, падобныя матэрыялы могуць быць выкарыстаны як для выкладання асобных тэм у рамках курсу «Этнаграфія Беларусі», спецкурсаў па традыцыйнай культуры беларусаў, так і для асвятлення адпаведных пытанняў у рамках этнапедагагікі і этнапсіхалогіі, якія павінны выкладацца і выкладаюцца ў некаторых ВНУ на педагагічных факультэтах, факультэтах псіхалогіі і ў якасці спецкурсаў на гістарычных факультэтах.

Акрамя таго, вялікая колькасць аналізуемага пры даследаванні матэрыялу ўяўляе сабой фальклорныя тэксты, што прадстаўляюць інтарэс для даследчыкаў у абласцях фалькларыстыкі і этналінгвістыкі. Узгаданыя тэксты могуць быць выкарыстаны ў якасці ілюстратыўнага матэрыялу пры выкладанні адпаведных дысцыплін на філалагічных факультэтах ВНУ.

Асобныя моманты даследаванняў па раянанню вясельнай абраднасці Беларускага Палесся могуць аказацца карыснымі і пры выкладанні курсу «Культура Беларусі», які асобнай дысцыплінай альбо ў рамках курсу культуралогіі з’яўляецца абавязковым для ўсіх факультэтаў ВНУ нашай краіны.

¹ Байбурын А. К. К ареальному изучению русского свадебного обряда // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Л, 1977. С. 92; Чистов К.В. Проблемы картографирования обрядов и обрядового фольклора. Свадебный обряд // Проблемы картографирования в языкознании и этнографии. Л, 1974. С. 80.

² Жлоба И. С. Мифология в семейных обрядах // Веснік Брэсцкага універсітэта, 1998, №1. С. 84.

³ Тамсама. С. 86.

⁴ Левинтон Г. А. Мужской и женский текст в свадебном обряде (свадьба как диалог) // Кунсткамера (МАЭ): Избранные статьи. СПб., 1995. С. 263—264, 279—280; Байбурын А.К. Комментарии к изд.:

Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды. М., 1996.

⁵ Левинтон Г. А. Указ. раб. С. 267.